

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 2670-2690

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[11-10-2017] – [0-12-2017]

Batılı Kaynakların Penceresinden 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasyalıların Ruslara Karşı Verdiği Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi

M. Murat Yeşil

Doç. Dr., NEU, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Assoc. Dr. NEU, Faculty of Social Sciences and Humanities

Orcid Id: 0000-0002-4857-5992

myesil@konya.edu.tr

Öz

19. Yüzyılda dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen bağımsızlık hareketleri içinde en çok dikkat çeken Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin topraklarını işgal eden Rus ordusuna karşı başlattıkları direniş olmuştur. Bu direniş, İmam Şamil liderliğinde Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük savaşına dönüşmüştür. Avrupalılar, bu direniş hareketini, Kafkasya'yı gezmeye gelen seyyahların, ülkelerine dönüşte yayınladıkları hatıratlardan öğrenmiştir. Bu konuda sonraki yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarda, arada bir Rus, Osmanlı ve İngiliz resmi belgelerine yer verilse de, Avrupalı seyyahların hatıratları esas alınmıştır. Buna karşılık aynı konuda dönemin gazetelerinde çıkan haber ve yorumlara yer verilmemiş ya da birkaç örnekle geçiştirilmiş olması literatürde önemli bir boşluk ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı da bu boşluğu doldurabilmektir. Bu maksatla, 1853 yılından başlayarak, Şamil'in teslim olduğu 1859 yılına kadar geçen süre içinde İngiltere'de yayınlanan 11 gazete taranmış ve dönemin gelişen olayları analiz edilirken diğer Batılı kaynaklarla birlikte bu gazetelerde yer alan haber ve yorumlar da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kafkasya, İmam Şamil, Rusya, Bağımsızlık, Özgürlük

The Struggle For Independence and Freedom of The North Caucasus Against The Russians In The 19th Century From The Window of Western Sources

Abstract

Among the independence movements that took place in various regions of the world in the 19th century, the most remarkable one was the resistance of the tribes of the North Caucasus mountains against the Russian army that occupied their lands. This resistance, has turned into the war of independence and freedom of the North Caucasus under the leadership of Imam Shamil. The Europeans learned this resistance movement from memories of the travelers who came to visit Caucasus. In the scientific research conducted in the following years on this subject, although occasional Russian, Ottoman and British official documents were included, based on the memories of European travelers. On the other hand, the news and commentary in the newspapers in the same period were not included or a few examples are mentioned, which revealed a significant gap in the literature. The aim of this study is to fill this gap. For this purpose, 11 newspapers published in England in the period from 1853 to the year 1859, when Shamil was surrendered, were scanned and while the events of the period were being analyzed, news and comments in these newspapers were evaluated together with other Western sources.

Keywords: North Caucasus, Imam Shamil, Russia, Independence, Freedom

Giriş

Kafkasya, doğal güzellikleriyle bir çok şaire ilham kaynağı olmuş bir bölgedir. Tarih boyunca pek çok kavime yurt olmuş bir o kadar kavimin de geçiş güzergahlarından birisi olarak görev yapmıştır. Kuzeyde, dağların zirvelerinde yüzyıllardır yıldır erimeye fırsat bulamadan üst üste yağın karların meydana getirdiği kalın buzul tabakalarından Mayıs ayından Eylül'ün sonlarına kadar kadar sızan suları, Allah'ın, Kafkas milletlerine armağanı kıymetli bir sanat eseri olan dağların, yeşilin tüm tonlarını içinde barındıran nadide bir atlas kumaş misali ufka uzanan yamaçlarındaki kıvrımlardan, çok sesli bir koro gibi hiç değişmeyen hızlı bir tempoyla akarak vadilerin derinliklerinde yol alan Kuban nehrine katılmaktadır.

Kafkasları ziyaret eden nice seyyahlar, bu doyumsuz manzarayı tasvir etmekte birbirleriyle yarışmışlar ve dönüşlerinde yazdıkları eserlerle tüm dünyanın dikkatini bu bölgeye çekmişlerdir:

“Dünyanın hiçbir bölgesinde, Kafkasya’da olduğu gibi doğanın birbirine zıt manzaralarının neredeyse adım başında bir, görkemli bir şekilde sergilendiğini göremezsiniz. Kasvetli ve monoton düzlüklerden geçerken birdenbire karşınıza tepeler zinciri çıkar, hemen ardından da, yükselmeye başlayan güneşin aralarından geçerken tepeleri belirlemeye başlayan yalçın sıradağlar (Moser, 1856:1)”

Kafkasya, Asya'nın kilidi gibidir. Kafkas dağlarını aşabilen bir ordu, en önemli engeli geçmiş, Asya'nın kapıları kendisine açılmış demektir. Kafkas dağları asırlar boyu birçok medeniyetin ilgi odağı haline gelmiş, bu nedenle tarihin farklı dönemlerinde farklı ülkeler, bölgeyi kendi topraklarına katmak için ordular göndermiş bu uğurda nice canlar feda edilmiş ama Kafkasların zirvelerinde yaşayan dağlı kabileler hep özgür kalmıştır. Bağımsız beylikler, prenslikler ve hanlıklar şeklinde yönetilen minik kabileler özgürlük ve bağımsızlıklarından asla taviz vermemiş, topraklarını ölesiye savunmuş, dağların sarp ve geçilmez, yer yer sık ormanlarla kaplı olması avantajını da kullanarak yabancı orduları çok sevdiği dağlarına sokmamışlardır.

Kafkasya'nın, tarih boyu mücadele ettiği işgalci güçlerin sonuncusu Rusya olmuştur. Bu ülke, Astrahan Hanlığını ele geçirdikten sonra gözünü Kafkasya'ya dikmiştir. Rusya'nın asırlar boyu sürecek, milyarlarca ruble masrafa ve 500 bin Rus askerinin canına mal olacak Kafkasya'yı ele geçirme projesinin temel amacı, Kafkas Dağları'nı doğal bir sınır olarak kullanmak, böylece, kendisini Avrupa'dan gelebilecek saldırılara karşı koruyabilmektir. Bir başka ifade ile Kafkasya, Deli Petro'nun vasiyetinde de belirtildiği (Mustafayev, 2013) gibi, Rusya için stratejik öneme sahip bir bölgedir ve ne pahasına olursa olsun, ele geçirilmesi gerekir. Kafkasya'nın doğal güzellikleri, zenginlikleri ise Ruslar için ancak ikinci planda kalmaktadır.

Stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan ve doğal güzellikleriyle ünlü Kafkasya'nın, dünya kamuoyunda çok iyi tanınmasının bir başka nedeni de, bölgenin kuzeyinde yaşayan Kafkas dağlı kabilelerinin 19. yüzyılda işgalci

Ruslara karşı başlattığı bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi olmuştur. Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerin, kendi topraklarını dünyanın en güçlü ordusuna sahip olan Rusya'ya karşı 60 yıl gibi uzun bir süreyle savunabilmesi (Baddeley, 1908:21) doğal olarak dünya medyasının ilgisini çekmiş, bölgeye akın eden seyyahlar hatıratlar yazıp yayınlamış ve bunlardan üretilen haber ve dizi yazılar, romanlar, bilimsel araştırma ürünü eserler ABD ve Avrupa'da ilgiyle okunmaya başlamıştır.

Şimdiye kadar Kuzey Kafkasya konusunda yapılan bilimsel çalışmaların sadece seyyahların hatıratları ve Rus, Osmanlı ve İngiliz resmi belgelerine dayandırılması, buna karşılık aynı konuda dönemin gazete ve dergilerinde çıkan haber ve yorumlara yer verilmemesi ya da birkaç örnekle geçiştirilmiş olması literatürde önemli bir boşluk ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı da bu boşluğu olabildiğince doldurmak ve böylece tarihin derinliklerinde tozlu gazete ve dergi sayfalarında kalmış bilgileri gün ışığına çıkarmak ve üzerinden iki asra yakın bir zaman geçmiş bu bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi tarihinin, gerçeğe en yakın bilgilere ulaşarak yeniden yazılmasına katkıda bulunmaktır.

1. Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin Batı medyasına yansımaları

1. 1. Kuzey Kafkasya konusunda yayınlanan eserler

Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin işgalci Rus ordusuna karşı verdiği özgürlük mücadelesi ve özellikle bu mücadelenin İmam Şamil dönemi, Batı dünyasında da ilgiyle izlenmiştir. Bu alanda verilen eserler, Kafkasya'yı ziyaret eden Avrupalı seyyahlar tarafından ortaya konulmuştur.

Bu eserlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir: *Notes of a half-pay in search of health; or, Russia, Circassia, and the Crimea in 1839-40* (Jesse, 1841); *Schamyl and Circassia* (Wagner, 1854); *The Caucasus* (Golovin, 1854); *Turkey, Russia, the Black Sea, and Circassia* (Spencer, 1855); *The tribes of the Caucasus - With an Account of Schamyl and the Murids* (Haxthausen, 1855); *Life of Schamyl and Narrative of the Circassian War of Independence Against Russia* (Mackie, 1856); *The Caucasus and Its People With Brief History of Their History wars and a Sketch of the Achievements of the Renowned Chief Schamyl* (Moser, 1856); *Travels in the Central Caucasus and Bashan; Including Visits to Ararat and Tabreez and Ascents of Kazbek and Elbruz* (Freshfield, 1869); *The Russian Conquest of the Caucasus* (Baddeley, 1908); *Around The Black Sea- Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea* (Curtis, 1911); *The lost world of Caucasus* (Farson, 1958). *The Sabres of Paradise* (Blanch, 1995).

Batılı seyyahlar da kendi içinde iki farklı kategoride değerlendirilebilir: Bölgeye özel olarak gönderilen ajanlar ve maceraperest seyyahlar. Kuzey

Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi ile ilgili olarak Avrupalı araştırmacıların yaptıkları bilimsel çalışmalar da genel olarak bölgeye gönderilen İngiliz, Fransız, Alman ve Rus ajanlar ile maceraperest seyyahların kaleme aldığı hatıratlara dayanmaktadır.

Bu eserler, Kafkasya'nın yerel tarihçileri tarafından bağımsız kaynaklar olarak kabul edilir. 18. Yüzyılın sonları 19. Yüzyılın başlarında Almanca yazılan bu metinlerin bir kısmı tercüme edilerek geniş bir coğrafyaya yayılmış ve bir çok başka yazar tarafından içerikleri kaynak gösterilmeksizin kopyalanmış ve sonunda neredeyse klasik eserler haline gelmiştir. İçerikleri herhangi bir araştırmaya gerek duyulmadan olduğu gibi doğru kabul edilen bu eserler ileriki yıllarda Avrupalıların kafasında oluşacak Kafkasya imajının temel özelliklerini belirlemede etkili olmuştur (Sidorko, 2002:283).

Ruslar, bu seyyahların bir kısmını hediyeler vererek, Kafkasya'ya seyahat ve barınma imkanları sağlayarak kendilerine bağlamış, onların bölgedeki gelişmeleri Rus Çarlığı bakış açısından değerlendirmelerini sağlayacak gerekli bilgi ve enformasyon takviyesi yapmışlardır. *"İngiliz, Fransız ve Alman seyyahlar, Kafkasya ile ilk irtibatlarını Rus resmi görevlileri aracılığıyla kurmuş, Kafkasya'da kaldıkları süre içinde bile Kafkaslılardan daha çok Ruslarla muhatap olmuştur (Sidorko, 2002:287)"*.

"Kuzey Kafkasya'da işgalci Rus ordusuna karşı başlatılan direniş, Dağıstan ve Çeçenistan'ın yüksek dağlık bölgelerindeki yerleşim alanlarında başlamış ve devam etmiştir. Kafkasya ile ilgili olarak Batılı yazılı kaynaklar da bölgeye gezen seyyahların, coğrafi ve arkeolojik gözlemleridir. Ancak onlar da Dağıstan ve Çeçenistan'ın derinliklerine nüfuz edememişler, yüksek dağlık bölgelerde yaşayan dağlılara ulaşamamıştır. Yazdıkları konular ile ilgili bilgileri kıyı şeridinde yaşayan halktan elde etmişlerdir. (Zelkina, 2000: 5)".

Sidorko ve Zelkina'nın bu ifadeleri dikkate alındığında, bu bölgeleri gözleme ve oradaki insanlarla birebir görüşme yapma imkanı bulamayan Avrupalı seyyahların Kafkasya'nın özgürlük mücadelesi sırasında meydana gelen siyasi, sosyal ve kültürel olaylar ve bu mücadelenin aktörleri ile ilgili olarak verdikleri bazı bilgilerin güvenilirliğinin farklı kaynaklarca da doğrulanması gerektiği söylenebilir.

Yukarıda adı geçen seyyah yazarlardan Haxthausen, tarafından yapılan değerlendirmede, Rusların, Kuzey Kafkasya'yı işgaline karşı Kafkas dağlı kabileleri tarafından başlatılan bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi ile ilgili bilgi kaynaklarının yetersiz olduğu bu nedenle bu eksikliğin seyyahların hayal güçlerini kullanarak doldurduklarına işaret edilmektedir:

"Aldığımız bilgiler eksik ve yanlış. Bu dağlı halk ancak kılıcı kullanıyor, kalemi değil, Ruslar da onlarla savaşıyor ama yazmıyorlar çünkü devlet onların yazmasını yasaklamış. Geriye kalan Avrupa basının hayal gücü. İstedikleri gibi senaryolar üretebilecekleri geniş bir alan... Bazen seyyahlar bize doğru bilgiler de getirmiştir, ancak yalan olanları her zaman çoğunluktadır. Böyle bir bilgilerin elde edilebileceği

kamuya açık alanların, kahvehanelerin hiçbir yeri yoktur. Örneğin Tiflis'te Rusların Kafkas dağlı halkla yaptıkları savaş ile ilgili kimse bir şey bilmez, Çünkü yapılmakta olan savaştan asla söz edilmemiştir.... Saha tecrübesi kazanmak için Prusya, Avusturya, Danimarka ve Fransa'dan gelen yabancı subaylar, Rus ordusunun Kuzey Kafkasya dağlı halkı üzerine düzenledikleri baskınlara eşlik ettiler ve Ruslar tarafından yoldaşlar olarak görüldüler. Bu kişiler Avrupa kamuoyu ile sadece kendi vermek istedikleri, doğruluk payı çok az olan bilgileri paylaştılar (Haxthausen, 1855:701-71)".

Kuzey Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgali ve bu işgale karşı Kafkas dağlı kabileler tarafından başlatılan direniş hareketini konu alan, "The Russian Conquest of the Caucasus" (1908) alanın temel eserlerinden sayılmaktadır. John F. Baddeley tarafından kaleme alınan bu eserin, "Rusyan'ın Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil" (1908) adıyla yayımlanan Türkçe çevirisine Sedat Özden tarafından eklenen takdim yazısında Baddeley'in de Rus aydınlarının sık sık ifade ettikleri gibi Kafkaslıları "yarı medeni insanlar" olarak gördüğü, bu önyargının da yazarın olayları yorumlaması üzerinde etkili olduğundan söz edilmekte ve bunun altında yatan nedenlerin de yazarın Hristiyan kişiliği ve eserin hazırlanmasında temel kaynak olarak Rus arşiv belgelerini kullanılması olduğu ileri sürülmektedir (Baddeley, 1995:14). Aynı konuyu değerlendiren Myers (2013) Özden ile benzer ifadeleri kullanmaktadır:

"Baddeley, The Russian Conquest of the Caucasus adlı çalışmasını yaparken Rusya'ya sürekli olarak girip çıkan ve Rus devlet arşivlerine ulaşmasına izin verilen ve Rus yetkililerle ikili diyaloglar kurabilen bir kişi olarak bilinmektedir. Araştırmacının bu avantajlara sahip olması onun aynı alanda araştırma yapan bilim adamlarına göre daha çok kaynağa ulaşma imkan sağlamıştır. Ancak Baddeley, elde ettiği bilgilerin güvenilirliğini başka kaynaklardan doğrulama gereği duymadan olduğu gibi kullanmış, dolayısıyla çalışması, monolitik, sadece Rusların bakış açısını yansıtan bir eser olarak kalmıştır. Baddeley, Yermelov'un bölge halkının Rus yönetimine itaat etmesini sağlamak için terör estirmesini onun doğal görev anlayışı ve Çar'ın Kuzey Kafkasya'da zafere ulaşmak için komutan üzerinde kurduğu baskıya dayandırmaya çalışmıştır. Durum böyle iken, Baddeley'in tek yönlü çalışmasının, aynı alanda araştırma yapan çok sayıda bilim adamının çalışmasına dayanak teşkil etmiş olması ilginçtir (Myers, 2013: 10-11)".

Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan (2013) adlı eser alanın otorite isimlerinden sayılan Moshe Gammer tarafından yazılmış bilimsel araştırmaya dayalı ciddi bir çalışmadır.

Aynı kategoride yayınlanan bir diğer önemli çalışma da In Quest for God and Freedom: Sufi Responses to the Russian Advance in the North Caucasus adını taşımaktadır. Anna Zelkina'nın doktora tezinden üretilmiş bir çalışma olan bu eser, Kuzey Kafkasya'da Rus işgalcilere karşı başlatılan bağımsızlık ve

özgürlük savaşının çeyrek yüzyılı aşan bir başarı grafiği çizmesinde Nakşibendi tarikatının oynadığı rolün önemine dikkat çeken kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir.

Bu kategoride bulunan diğer bazı çalışmalar da şunlardır: *Mystics and commissars – Sufism in the Soviet Union* (Bennigsen ve Wimbush, 1985); *Co-optation of the Elites in the Sixteenth Century in Kabarda and Daghestan* (Lemercier-Quelquejay, 1992); *Russian literature and empire- Conquest of the Caucasus From Pushkin to Tolstoy* (Layton, 1994); *Allah's Mountains* (Smith, 1998) ; *Caucasus: Mountain Men and Holy Wars* (Griffin, 2001); *Small Nations and Great Powers* (Cornell, 2001); *Sufizm and Politics in the Northern Caucasus* (Yemelianova, 2001); *Khālidiyya Networks in Daghestan and the Question of Jihād* (Kemper, 2002); *Sufism as An Explanatory Paradigm: The Issue of the Motivations of Sufi Resistance Movements in Western and Russian Scholarship* (Knysh, 2002); *Russia and Chechnia: A Long History of Conflict, Resistance and Oppression* (Gökay, 2004); *Prisoners of the Caucasus : From Colonial to Postcolonial Narrative* (Michaels, 2004); ; *Russian Muslim Confrontation in the Caucasus* (Sanders, Tucker ve Hamburg, 2004) ; *Myths and Mysticism: A Longitudinal Perspective on Islam and Conflict in the North Caucasus* (Reynolds, 2004); *The Ghost of Freedom* (King, 2008); *Dagestan : Russian Hegemony and Islamic Resistance in the North Caucasus* (Ware ve Kisriev, 2010); *The Caucasus* (Coene, 2010); *Bitter Choices, Loyalty and Betrayal in the Russian Conquest of the North Caucasus* (Khodarkovsky, 2011).

Sidorko (2002:283)'nun ifadesiyle, “Kafkas ülkelerinin tarihçileri tarafından bağımsız kaynaklar olarak kabul edilen” seyyahların bu eserlerinde genel olarak, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesine sempati ile bakılmış, Rus zorbalığına karşı Kuzey Kafkas dağlı kabilelerini harekete geçiren İmam Şamil, büyük bir kahraman, yenilmez bir lider olarak tasvir edilmiştir. Söz konusu eserlerde Şamil'in liderliğindeki bu direnişe Avrupa'nın destek vermemesi de eleştirilmiştir. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde, bölgede gelişen olayların analizi yapılırken bu eserlerden yapılan bazı alıntılara yer verilmektedir.

Bu arada, aynı kategoride değerlendirilebilecek bazı araştırmalar da Ruslar tarafından yapılmıştır ancak Zelkina (2000), bu araştırmaların güvenilirlik sorunu olduğuna dikkat çekmektedir:

“Rus ve Sovyet tarihçileri, Kafkasya ile ilgili olarak çok sayıda araştırma yapmıştır. Ancak bu araştırmalar yoğun bir siyasi ve ideolojik baskı altında yapıldığı ve genel olarak hükümetlerin bu bölgede yapacakları sosyal ve ekonomik anlamdaki çalışmalara yardımcı olmak amacı taşıyan bu araştırmalara ne denli güvenilebileceği tartışılabilir bir konu olarak ortada durmaktadır. (Zelkina, 2000: 5)”.

1. 2. Kuzey Kafkasya konusunu gündemime taşıyan gazeteler

Bu kategoriler dışında kalan Avrupa, ABD ve Avustralya ile dünyanın farklı bölgelerinde yayınlanan gazeteler de sayfalarında yer verdikleri haber ve

yorumlar ile Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin, işgalci Rus ordusuna karşı verdikleri bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini okuyucularına duyurmaya çalışmıştır.

Bu çalışma sırasında taranan gazete ve dergi arşivlerinden seçilen ve 1853 yılından başlayarak, Şamil'in teslim olduğu 1859 yılına kadar geçen süre içinde yayınlanan haber ve yorumların yer aldığı, *Bolton Chronicle, The Daily News, The Freeman's Journal, North & South Shields Gazette and Northumberland and Durham Advertiser, Morning Post, Berkshire Chronicle, Falkirk Herald, Northern Warder and General Advertiser for the Counties of Fife, Alnwick Mercury, The Aberdeen Press and Journal, Stirling Observer, The Spectator* adlı gazeteler, araştırmamızda başvurulan önemli kaynaklardır.

Seyyahların hatıratlarının yayınlanmasından sonra Avrupa ve ABD basını, Kuzey Kafkasya'nın Rus ordusuna karşı verdiği bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini gündemlerine almaya başlamışlardır. Özellikle İngiliz gazeteleri, halktan gelen taleplere cevap verme amacıyla bu mücadeleyi sayfalarına taşımış, neredeyse gün be gün takibedilen Kuzey Kafkasya ile ilgili gelişmeleri okuyucularına aktarmıştır. Sonuçta, İngiliz kamuoyunda sempati uyandıran İmam Şamil liderliğinde devam etmekte olan bu mücadele büyük bir dikkatle izlenir hale gelmişti. Blanch (1995), "The sabres of Paradise" adlı çalışmasında o günleri şöyle tasvir etmiştir:

"Avrupa gazeteleri, onun başarılarına sütunlar ayırdı: Avam Kamarasında İngiltere'nin Kafkasya'daki taahhütleri hakkında sorular soruldu. Onun cesareti kamusal platformlardan atıldı ve İngiliz bayanlar, bayrak olması için tasarlanmış seçkin bir kumaştan yapılmış bir bayrak hazırladılar. Şamil'in kahramanca duruşu, Rus Çarlarının Hindistan üzerindeki emellerini gerçekleştirmesini önlemekteydi. Kafkasya, karayolu üzerinde Delhi'ye geçişi engelliyordu. Bu adam, diktatörlere karşı ayaklanan hem de dindar olan bir müthiş bir müttefikti. Bu düşünceden hareket eden Kilise dikimhanesinde çalışan bayanlar çay ve bir paund pasta ile birlikte Kafkasya'nın karanlık bir zirvesinde dalgalanacak, beyaz zemin üzerine iştirilmiş bir kırmızı yıldızlı bayrağı Şamil'e göndermişlerdi. Şamil, İngilizlerin hayal dünyasında oldukça önemli bir yer edinmişti. Müzik yayıncıları piyanoya uyarlanmış Kafkas marşları satıyordu (Blanch, 1995:11)".

Londra'da yayınlanan *The Daily News* gazetesi, İmam Şamil'in liderliğinde devam eden Kuzey Kafkas dağlı kabilelerinin özgürlük savaşını, "en meşhur Rus generallerinin ünlerini sıfırlayan bir savaş..." olarak nitelemektedir:

"Şamil, Rusları 20 yıldır uğraştırıyor. Rusya şu ana kadar Polonya'yı ele geçirmek için harcadığından çok daha fazlasını Kafkasya için harcamış durumda. Şamil ile Ruslar arasında devam etmekte olan savaş ile gelen bilgiler sınırlı. Rus kaynaklar, çoğu uydurma olan sadece kendi zafer hikayelerini veriyor. Ama bu savaşın bilinen bir bilançosu var: 53 yıldır süren, en meşhur Rus generallerinin ünlerini sıfırlayan

bir savaş.. Tiflis'in merkezindeki karargahında bile kendisini güvende hissetmeyen Kafkasya Rus orduları komutanı Vorontsov, Çar'dan asker sayısının 120 bine çıkarılmasını istedi (Schamyl, Circassian leader, 07 Kasım 1853:3)".

Alnwick Mercury gazetesi, Şamil'in liderliğinde devam eden Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin özgürlük mücadelesinin hayranlıkla izlendiğini, ancak bu hareketin Osmanlı Devleti ve İngiltere'den hak ettiği desteği alamadığına işaret etmektedir:

"Kendisinden kat kat güçlü düşman ordularına karşı vatanlarının özgürlüğü uğruna mücadele veren bu cesur millet bizi kendine hayran bırakıyor. Onun bu mücadelesi bizi heyecanlandırıyor. Dikkatle izliyoruz. Çar'ın güçlü orduları, bu güçlerini kullanarak doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde ilerliyor irili ufaklı hanlıkları ve beylikleri yutarak ülke topraklarını genişletiyor. Ama sınırları genişletme Rusya'ya çok pahalıya mal oluyor. Çok sayıda asker kaybediyorlar, çok para harcıyorlar. Rus işgal ordusu önüne gelen yerleşim alanlarını yakıp yıkıyor, sivil halkı kendi topraklarından Rusya içlerine sürüyor ancak buna rağmen bu cesur millete baş eğdiremiyor. Özgürlüklerine düşkün Kafkas dağlıları Rus hakimiyeti altında yaşamayı reddediyor. General Vorontsov'un ordusunu Dargo'da ormanların içine hapseden Şamil'in müridleri 4 bin asker ve 3 generali öldürmüştü. Askerler can derdine düşmüştü. İki hain casusun General Fritag komutasındaki diğer bir Rus ordusuna rehberlik ederek General Vorontsov'un yardımına getirmeseydi tüm Rus ordusu imha edilecekti. Şamil, Osmanlı Devleti ve İngiltere yönetimine, Ruslara karşı verdikleri bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde kendilerine destek verilmesini isteyen mektuplar gönderdi. Ama hakettiği bu desteği bir türlü alamadı (Schamyl and the Circassians, 01 Temmuz 1854:3)".

İngiliz kamuoyunun ilgi ile takip ettiği İmam Şamil ile ilgili olarak çok sayıda hikaye ve romanlar da yayınlanmıştır. Richard Savage tarafından yazılan (1892) *Prince Schamyl's wooing : A Story of the Caucasus-Russo-Turkish War*" ile Henry Lea tarafından kaleme alınan ve 1856 yılında yayınlanan *Schamyl; or, the Wild Woman of Circassia. An Original Historical Romance* (Barrett, 1994 :358), bu türün ilginç örneklerindedir.

Bolton Chronicle ve Stirling Observer adlı İngiliz gazetelerinde yer alan, İstanbul kaynaklı bir haberde, İmam Şamil'in Ruslara teslim olması ile ilgili şimdiye kadar gerçek olarak bilinenlerin aslında gerçek olmadığı iddia edilmiştir. Ancak, İngiltere'de iki ayrı gazetede yer alan bu haberi doğrulayacak başka bir belgeye henüz rastlanılamamıştır. Haber, Bolton Chronicle'de detaylı, Stirling Observer gazetesinde ise sadece iki cümlelik bir özet şeklinde yayınlanmıştır:

"Independance Beige adlı bir gazetenin St. Petersburg muhabirininin 27 Eylül tarihli haberine göre Şamil bir ihanete uğradı. Şamil'in, 6 milyon ruble rüşvet karşılığında, hasta yatağından kaldırıp Rusya'nın güneyindeki Khartoff şehrine bağlı Tchougoieff adlı küçük bir kasabada Ruslara teslim edildiği ileri sürüldü. Olaydan haberdar edilen Çar'ın, "Şamil iyileşinceye kadar bekleyin. Sonra da ikametine ayrılan Tauris

sarayına getirin" talimatını verdiği ifade edildi (*Betrayal of Schamyl, 01 Ekim 1859:2*).

"Kendi ordusu tarafından terkedilen Şamil, Ruslara tutsak verildi. Yarım milyon Rus askerinin öldürülmesiyle sonuçlanan çok sayıda zafer kazanmış 62 yaşındaki Şamil, can düşmanı olan Ruslara teslim edildi. Rusya Savaş Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda, Rus ordusunun her yıl 20 bin asker zayıyatı verdiğini toplam asker kaybının 500 bine ulaştığı ifade edildi (*The captive Schamyl, 29 Eylül 1859:4*).

Uluslararası alanda bir efsane lider haline gelen Şamil, edebiyat dünyasında da bir halk kahramanı olarak tanınmaya başlamıştı. İdeoloji, ırk, din ve dil farklılıkları Şamil'in efsane bir kahraman haline gelmesini engelleyememiştir. Bu bağlamda, David Urquhart ve radikal fikirleriyle tanınan Karl Marx, Şamil'in kahramanlıklarından söz eden çok sayıda makale yazmışlardır. *Thomas Peckett Prest*, Londra'da "*Schamyl; or the Wild Woman of Circassia –An Original Historical Romance*" adlı eserini haftalık gazete dizi yazısı haline getirerek 52 bölüm halinde yayınlamıştır. 1854 -1856 yılları arasında Şamil'in hayatını ve savaşlarını anlatan, Paris, Londra, Viyana, Berlin, Floransa, Milan, Trieste, Leipzig, Edinburgh, New York ve Boston'da telif ve tercüme olarak 28 kitap yayımlanmıştır. Kırım Savaşı'nın sona erdiği tarihten Şamil'in teslim olduğu güne kadar geçen süre içinde 10 kitap daha yayımlanmıştır. Bu eserler dışında Şamil hakkında çok sayıda makale, gazete haberi ve şiirler yayımlanmıştır. (Barrett, 1994: 353-354, 358-359).

1859 yılında İngiltere Kraliçesi Victoria'ya yapılan bir sunumda Şavaş Bakanlığı'nın Ruslara karşı Asya'nın giriş kapısını savunan Şamil'i yalnız başına bıraktığı ve bunun da vatana ihanet olduğu ifade edilmiştir (*The Moscow Gazette publishes the following important article on this subject , 9 Ekim 1864*).

Bugün, Rusya dışında Şamil'i tanıyanların sayısı çok fazla olmayabilir ancak yaşadığı devirde onun büyük bir şöhreti vardı. Hatta Rusya'dan daha çok İngiltere'de tanınıyordu denilebilir. Londra'da Kafkas Marşları çalınıyor, kapakları renkli Kafkas dağları ve Şamil'in resimleriyle süslü Gazavatı anlatan kitaplar satılıyordu. Ancak halktaki Şamil sempatisi, İngiltere hükümetini Kafkasya Gazavatına destek verme konusunda ikna etmeye yetmedi (Ahmed, 2002: 15).

1859'da Şamil'in teslim olmasıyla, Kafkas direnişinde dağılma süreci başlamıştır. Bölük pörçük gruplar halinde Ruslarla mücadeleyi sürdürmeye devam eden Çerkezlerin tek bir liderlik altında toplanamaması Rusların işini kolaylaştırmıştır. Ruslar, Kafkas dağlarından onları kovup çıkarmayı kafalarına koymuştur. Bir yanda doğal Karadeniz engeli diğer yanda da

bütün hatlarıyla üzerlerine gelen Rus ordusu.. İki büyük engel arasında sıkışıp kalan Çerkezler, dış dünyadan da herhangi bir destek alamadıkları için denizi seçmek zorunda kaldılar. Binlerce kişilik kabileler kırık dökük gemilerle Türkiye'ye göç etmeye başladı. Binlerce yıldır yaşadıkları vatan topraklarını geride bırakarak yola çıkan Çerkezlerin bir bölümü Karadeniz'in azgın dalgalarına yenilen gemilerde hayatını kaybederken kurtulabilenler de Trabzon üzerinden İstanbul'a ulaşabildiler ancak açlık ve sefalet içinde geçecek bir hayat mücadelesi onları bekliyordu (Bullough, 2010: 99-101-282).

3. Batılı kaynaklarda Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinde son dönemin değerlendirilmesi

3. 1 İmam Şamil'in kişisel ve liderlik özellikleri

İmam Şamil ile ilgili Batı kaynaklarının değerlendirmeleri genellikle olumludur. Ancak, bu kaynaklar içinde Şamil'in yönetim tarzını katı bularak eleştirenler de vardır. Smith (1998), "Allah's Mountains" adlı eserinde bu eleştirileri haksız bulduğunu ifade etmektedir:

"Şamil bu insanlara şeri'at'a sıkı sıkıya bağlı, sonucu ne olursa olsun Ruslara karşı savaş halinde olacak bir yaşam tarzı getirmişti. Halk Şamil'den hem korkuyor hem de ona karşı saygı duyuyordu. Ruslara karşı takip edilen bu mücadelede gevşeklik gösterenleri, hainlik yapanları affetmiyor en ağır şekilde cezalandırıyordu ancak onun bu politikası Rusların, Kafkaslılara uyguladığı baskı ve zulüm politikasının yanında hiç kalırdı. Kafkasya'daki savaşların en önemli silahı top idi. İmam Şamil'in savaşçıları bu toplardan kendileri de yapıyorlardı ama onların yaptıkları toplar Ruslarınkinden daha ilkel parçalardı. Ellerindeki asıl silahlar Ruslardan ele geçirdikleri toplardı. Kuzey Kafkasyalılar, kendi topraklarında, yani yüksek dağlarda ve Çeçenistan ormanlarında oldukları sürece üstünlük kendilerindeydi. İmam Şamil, bir defasında, kendisini tasvir ederken, 'Ben sıradan dağlı bir insanım ancak benim dağlarım ve ormanlarım beni birçok kraldan daha güçlü bir hale getirmektedir' demiştir Kafkasyalılar, bugün de liderleri olan Şamil'i, Napolyon'u dize getiren Rus Ordusuna karşı 35 yıl boyunca direnen bu büyük liderlerini saygıyla anarlar. Şamil sadece askeri bir askeri deha değil aynı zamanda aralarında derin görüş ayrılıkları bulunan Kafkas kabilelerini, İslam ittifakı çatısı altında toplayıp tek bir güç haline getirebilen bir dini liderdi. Ruslar, bu birliğin elindeki atları, topları, kılıçları ve silahları yokettiler ama Kafkas dağlılarının günlüne yerleşen o günkü manevi birlik havası bugün de varlığını sürdürmektedir (Smith, 1998: 41-42)".

Batılı araştırmacılar değişik zamanlarda yaptıkları yorumlarda İmam Şamil'i diğer liderlerden farklı kılan özelliklerine işaret etmişlerdir. Bu bağlamda Sanderson (1901), muhariplikte ve bilimde, Gould (2012), diplomaside, Gammer (2013) ve Golovin (1854) siyasette, Moser (1856) devlet kurma ve yönetmede Şamil'in çağının en önde gelen liderlerinden birisi olduğunu ifade etmişlerdir.

“At biniciliği, Kafkaslıların en becerikli oldukları alanlardan birisidir. Şamil de çok usta bir binici idi. Düz veya engebeli, herhangi bir tür arazi de inanılmaz hızla sürdüğü atıyla giderken yolu derin bir uçurumla kesildiği anda atını mahmuzladı gibi bir sıçrayışta karşı kıyıya ulaşabilirdi. At sırtında iken düşman saldırısından korunmak için atın yan böğrüne yapışır, yerden bir şey almak gerektiğinde at hızla koşarken aşağı atlar o nesneyi alır ve hızla giden atına bir anda tekrar binebilirdi. Çocukluğunda doğanın güzellikleri seyretmekten çok büyük bir zevk alır, dağları ve vadileri, gün batımında Kazbek Dağında batmakta olan güneşin son ışıklarıyla kırmızımsı bir renge boyanan kar örtüsünü gün batıncaya dek izlerdi. Kur’an-ı Kerim okumak ve tefsirini anlamak için gerekli olan Arap dili ve grameri başta olmak üzere İslami bilimleri yaşadığı devrin en büyük alimlerinden öğrendi. İslami bilimlerde bugünün profesörlük derecesine denk bir ilmi dereceye yükseldi ve kapı komşusu, arkadaşı ve hocası Gazi Muhammed’den, Dağıstan kabilelerini bir araya getiren tasavvuf (sufizm) dersleri aldı (Sanderson, 1901:244-245)”.

“Şamil, sadece askeri bir deha değil, aynı zamanda yeni bir devlet kuran siyasi bir liderdir. Şer’i esaslara dayalı olarak kurduğu bu devletin hem devlet başkanı hem de önde gelen bir diplomatıydı. Tolstoy ve o günlerin en çok satan çocuk kitapları yazarı Lydia Charskaia gibi Rus idealistlerine göre, Şamil, Ruslar arasında benzeri bulunmayan bir cesaret sembolüydü (Gould, 2012: 119-121)”.

“Şamil, büyük düşünceler üretebilen çok zeki bir lider, bir askeri deha ve harika bir adam olarak kabul edilmektedir. Kariyerinin başlamasından itibaren Şamil’in amacı Kafkas milletlerini, yapmayı planladığı reformlarla kendi topraklarında insanca yaşama hakkına kavuşturmaktı. Belki de bu amaç bir insan ömrüne sığmayacak kadar devasa; kesinlikle bir bireyin gücünün ötesinde bir şeydi. Kafkas dağlarının zirvelerinde kurduğu bu devletin tarafsız Başkanı olarak, Kafkasya’daki farklı ırkların hepsine hükmetmeyi hedefledi. O zamana dek birbirine düşman olan ya da kayıtsız kalan kabileler arasında, fanatik coşku ruhunu canlandırmada çok başarılı oldu (Moser,1856: 184-186)”.

Şamil’in hangi Kafkas ırkına ait olduğu konusu yıllar boyu tartışma konusu olmuş, Hilmi Özden’in tabiriyle “Her Kafkas boyu, Şeyh Şamil’i kendinden görme arzusunda olmuştur (2014:40-45).” Ancak Şamil’in, soyunun bir Türk boyu olan Kumuklara dayandığı tezinin daha ağır bastığı düşünülmektedir.

Şamil’in, Ruslara karşı 35 yıl boyunca direnebilmesinin en önemli nedenlerinden birisi, Rusların yaptıkları hataları çok net bir şekilde tespit ederek, onların kazanabilecekleri zaferleri mağlubiyete çevirebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Tabii ki, Şamil’in tek güçlü yönü Rusları kendi yaptıkları hatalarla vurabilmesi değildir. O, doğuştan bir lider, bir komutan, diplomat ve politikacıydı. Şamil, gerek savaşlarda gerekse barış görüşmeleri sırasında Rusları pek çok kez beklenilmeyen ataklarla köşeye sıkıştırmıştır. Rus propagandalarında ileri sürülen iddiaların aksine Şamil, aşırı uçta

bulunan kör bir fanatik değildi. İç politikadaki kendi rakipleriyle ve dışta da Ruslarla devam eden mücadelesinde askeri güç kullanmadan önce hep barışçı yolları denemiştir. Dahası bir yandan savaşlarla uğraşırken birbirlerinden farklı dil ve kültür yapısına sahip bir çok kabileyi bir araya getirip tek bir bayrak altında toplayan bir devlet kurdu. Bir liderin orijinal fikirler üreten bir beyne sahip olmasından daha önemli olan şey, o kapasitede insanları keşfedip yönetimde karar verici pozisyonlarda tutabilmesidir. Şamil'in bu konuda da geride kaldığı söylenemez. Şamil kendinden önce gelen liderlerin kurduğu bir alt yapı üzerine bir devlet kurmadı. Her şey Şamil ve kurmayları tarafından hazırlandı ve birbirlerine yabancı hatta bazıları birbirine düşman olan kabileler bir araya getirilerek bir devlet kuruldu (Gammer, 2013: 5892-5915; Golovin, 1854: 283-285).

“Şamil, çok kısa bir süre içinde, birbirleriyle düşman olan dağlı kabileler arasında birlik ve beraberliği sağlayarak örgütlü bir devlet kurdu; dağlı kabilelerden meydana gelen bu devlet, gelecekte hilali soluk görünüşünün ötesinde ufuklara taşıyacaktır (Moser,1856: 192)”.

Ruslar, askeri güç üstünlüklerine rağmen Kafkasya'yı yıllar süren bir savaş dönemi sonunda ele geçirebildi. Rus ordusu, ağır silahları olan toplarını dağlık alanda hareket ettirmekte zorlanmaktaydı, çoğu zaman da arazi şartlarını Ruslardan çok iyi bilen dağlılar, Rus topçuları atışa başlamadan ortalıktan kaybolmaktaydı. Önceleri hiç topları olmayan dağlılar, zamanla Ruslardan ele geçirdikleri toplar ve sonra kendi yaptıkları toplarla belli bir ağır silah gücüne ulaşmıştı (Hamburg, 2004:164). Hamburg'un bu açıklamasında belirttiği gibi İmam Şamil döneminde top ve barut üretimi yapılan imalathaneler kurulmuştur. Bu araştırma dolayısıyla gidilen Dağıstan'da Aşilta avulda İmam Şamil'in top ve barut üretimi yaptırdığı imalathanenin kalıntılarına rastlanmıştır.

İmam Şamil, liderliğindeki Kuzey Kafkasya'nın dağlı kabileleri, topraklarını işgal etmeye başlayan Rus ordusuyla 35 yıl savaşmış, kimi savaşları kaybetmiş ancak kendisinden kat kat üstün Ruslar karşısında tarihe altın harflerle yazılacak büyük zaferlere de imza atmıştır. Buna rağmen, Kuzey Kafkasya'da Ruslara karşı verilen bu büyük mücadelenin o dönemde dünyanın en güçlü ordusuna sahip olan Rusya'ya karşı dış destek olmadan sürdürülmesi mümkün görülüyordu. Osmanlı Devleti, İngiltere gibi o devrin büyük güçlerinin desteklerini alabilmek için yapılan girişimler sonuçsuz kalmıştır. Kırım Savaşı çıkınca, Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'dan oluşan ittifak ülkelerinin desteğiyle Rusların, Kuzey Kafkasya'dan sürüp çıkarılacağı yönünde bir umut ışığı belirmişti. Ancak Rus ordusunu çok ağır bir mağlubiyete uğratan müttefik ülkeler ordusunun Kuzey Kafkasya'ya girmesi beklenirken savaş birden durdu ve bir süre sonra imzalanan Paris Antlaşmasıyla (30 Mart 1856) ümitler boşa çıkmış oldu.

Bu konunun irdelendiği *Falkirk Herald* gazetesinde, Müttefiklerin, Şamil'i boş vaatlerle oyaladıklarını sonuçta da tarihi bir fırsatın kaçırıldığına işaret edilmektedir:

“Kırım Savaşı'nın başlaması Şamil'de sadece Dağıstan ve Çeçenistan'ın değil aynı zamanda tüm Çerkezlerin de özgürlüğünü kazanabileceğine dair ümitlerin yeşermesine neden olmuştu. Müttefikler, Şamil'i boş vaatlerle oyaladılar. Böylece tarihi bir fırsat kaçırılmış oldu. İngiltere, Fransa ve Osmanlı İttifakı, Şamil'e istediği desteği vermiş olsaydı, bunun sonucunda kendileri de kazançlı çıkacaklardı. Ancak müttefikler, önlerine çıkan bu şahane fırsatı kaçırdılar. Rusya ile imzalanan Paris Barış Antlaşması Kafkasya'nın özgürlük direnişinin sonunu getirdi. Şamil ve taraftarları bundan sonra üç yıl daha Rus işgalcilere karşı var güçleriyle savaştılar. Ta ki, her biri ölünceye veya Ruslara esir düşüncüye kadar. İşte büyük Şamil'in hayat hikayesi budur. Sadece başarıyı alkışlamaya odaklanmış dış dünya insanları onun ismini kısa bir süre sonra tamamen unutsa bile dağları ve ovaları onun yaptığı hayırlı işlerle özdeşleşmiş Kafkasyalılar için çok değerli ve gurur verici bir hatıra olarak kalacaktır. O, vatanının özgürlüğü için kahramanca çarpışan gerçek bir Kafkas evladıydı (Schamyl, the Circassian patriot, 13 Nisan 1871:4)“.

Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra tüm gücüyle Kuzey Kafkasya'ya yönelen Rusya, dört bir taraftan saldırmaya başlamıştır.

“Çenber gün be gün daralıyordu. Şamil, ne yaptıysa etrafını giderek saran bu çenberi kıramadı. Rus askerlerinin ilerleyişini durduramadı. Düşman sürekli ilerliyor, dağları sarmaya devam ediyordu. Stratejik önemi büyük olan Argun geçidini ele geçiren Rus ordusu, 11 Ağustos 1858 tarihinde İsmail avul civarında yapılan kanlı bir çarpışmada Şamil güçlerini mağlup etti ve uzun süren bir kuşatmadan sonra 12 Nisan 1859 günü Şamil'in merkez karargahı Vedene'yi ele geçirdi. Rusların bu son başarısı, Kafkas davasında ikinci kırılma noktası oldu. Uzun bir mücadele döneminin yorgunluğunun ardından üzerlerine çöken umutsuzluk havası ve halkta moral bırakmadı ve o zamana kadar Şamil'i destekleyen kabileler birer ikişer Rus hakimiyetini kabul etmeye başladı (Sanderson, 1901:264-265)“.

“Şamil, 1858'de son bir ümitle elinde kalan birliklerle Çeçenistan'dan çıkarak ayaklanan İnguşetya'ya yöneldi. Bu hareketin amacı daha önce kendisine söz veren Müslüman Rus Generali Aytek Kunduk'tan destek almaya yönelikti. Ancak beklediği bu destek de gelmeyince Şamil sonun başlangıcına giden yola girmişti. Son olarak Gunip kalesine çekildi. Ancak Ruslar, sistemli manevralarla Şamil'in kurduğu savunma hatlarında bulunan birliklerini dağıttılar.... Gunip kalesinin etrafını saran Rus birliklerine karşı yanında 12 arkadaşı ve aile bireylerinden başka kimse kalmamıştı. Oğlu Gazi Muhammed'in ısrarlarına dayanamadı ve teslim olmayı kabul etti. 12 arkadaşı ile birlikte Ruslara doğru atlarını sürdüler. Ne sağa bakıyordu ne de sola gözleri atının yelesine çakılmıştı. Atından indi ve karşısında

küçük bir taşın üstünde oturan General Baryatinski'ye teslim olduğunu bildirdi. Rus general Şamil'e, 'Esaret hayatına hoş geldin' dedi. Şamil, kılıcını tutan kemerini çözererek Baryatinski'ye uzattı. Şamil'in savaşı da böylece noktalanmış oldu (Bullough, 2010: 99-101-282-285)".

3.2 İmam Şamil'in esaret yılları

Petersburg'da Çar Alexandr tarafından kabul edilen Şamil, uzun bir süre (12 yıl) Rusya'da kaldı. Kırım Savaşı'nda uğradığı ağır mağlubiyeti halkına unutturma çabasında olan Rus hükümeti, Şamil'in teslim alınmasını ülke çapında kutlanacak büyük bir zafer olarak ilan etmişti. Şamil Moskova ve St. Petersburg caddelerinde düzenlenen geçit törenlerinde onu bekleyen hayran kitleleri selamlamış, ressamlar yağlı boya tablolarını yapmış, hakkında çok sayıda makale ve kitap yayınlanmıştır. Geçmişte Kafkasya'da görev yapmış doktorlar "Onun yaralarını biz tedavi edelim", yine o yıllarda bölgede bulunan yazarlar da "Onun biyografisini biz yazalım" diyor ve Şamil'i görebilmek için can atıyorlardı. Şamil, St. Petersburg'dan on yıl kalacağı Kaluga şehrine hareket edeceği gün kendisini uğurlamaya gelen kalabalık onu, "Şamil, bizi bırakıp gitme!.", "Yine bizi görmeye gel!.", "Biz seni çok seviyoruz!. Güle güle, git!." sloganlarıyla yolcu etmişlerdir.... Rusya, Şamil'i ele geçirmekle Avrupa'nın sembolü haline gelen bu ismi kendi kontrolü altında tutma avantajını kazanmış, Avrupa kamuoyu nezdinde itibar kazanmıştı. Onu Petersburg'da ağırlamakla görevli yetkililer, bu olumlu havayı devam ettirmek için Şamil'i hemen şehirdeki Emperyal Halk Kütüphanesi içinde bulunan Yabancı Yazarlar Bölümüne götürerek, kendisi hakkında İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Macarca, Rusça ve Polonya, Hollanda, Latvia dillerinde yazılmış 22 makaleyi gösterdiler.... Ruslar, Kafkasya'yı kendi sınırları içine katmakla sadece stratejik önemi büyük bir bölgeyi kazanmakla kalmayıp aynı zamanda geçmişte Rus yazar ve şairleri Bestuzhev-Marlinski, Lermontov ve Puşkin'in eserlerinde tasvir ettiği romantik hayal dünyasına da sahip olmuşlardır (Barrett, 1994: 354-359).

İmam Şamil'in teslim olmasından sonra Çar Alexandr ve Baryatinski, Kafkasya'nın efsane liderini kendi emelleri doğrultusunda kullanmak için ellerinden gelen her yola başvurmuştur. Bu amaçla Şamil'in gönlünü kazanmak için sürekli bir çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda, Baryatinski, teslim olduktan sonra İmam Şamil'e çok nazik davranmış ve Rusya'da kaldığı sürece onunla yakından ilgilenmiştir. Hamburg (2004), bu konu ile ilgili olarak yaptığı bir değerlendirmede, "Generalin, İmam Şamil'e nazik davranmasının altında yatan gerçek niyet, onu Kuzey Kafkasya'daki tüm Müslümanların, Rus Çarlığına boyun eğdirmek için piyon olarak kullanabilme arzusu" demiştir.

Baryatinski'nin bu kibar davranışlarının altında yatan bir diğer amacın da o günlerde hala devam etmekte olan Çerkez direnişini, Şamil'in yardımıyla sona erdirebilmeyi diyen Hamburg (2004), bu amaçla Çar Alexandr ve Baryatinski, "İmam Şamil'i naibi Muhammed Emin'e Çerkezleri, direnişten

vazgeçirmesini isteyen bir mektup yazıp göndermesi konusunda ikna ettiler. Ancak, Çerkezlerin bu konuda Şamil'in tavsiyesine önem verip vermediklerine dair bir ize rastlanmamıştır" şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Aynı araştırmacı, Baryatinski'nin "Şamil'in, Kuzey Kafkasya'daki dağlı nüfusun gönüllü olarak ya nüfus yoğunluğu düşük olan Rusya'nın iç bölgelerine ya da Osmanlı topraklarına göç etmeye razı olması" şeklindeki ricasını sadece dinlediğini, ancak herhangi bir girişimde bulunmadığını ifade ederek, böylece Baryatinski'nin Şamil'i kullanarak Kafkasya'yı Ruslaştırma planı da kendi ağırlığı altında ezildi gitti demiştir. Kuzey Kafkasya'da direnişin yeniden canlandırılması konusunda düşüncesi sorulduğunda ise Şamil'in, Yaradan'a tam bir teslimiyetle, "Direniş bitmiştir. Allah böyle diledi." şeklinde bir cevap verdiğini ifade etmiştir (Hamburg, 2004:176).

Çar Alexandr, 12 yıl süren esaret döneminden sonra İmam Şamil'e Kutsal Topraklara gitmesine izin verdi. Önce İstanbul'a giden İmam Şamil, burada Padişah tarafından kabul edildi. Bir süre sonra Kutsal Topraklara hareket eden İmam Şamil, Medine'de vefat etti. Blanch ve Gould onun son anlarını şöyle özetlemektedir:

"4 Şubat 1871 günü akşam namazı öncesinde hasta yatağından doğrulan İmam Şamil, kendinde kalan son gücünü toplayarak, coşkuyla "Allah! Allah!" dedi ve yarı aralık gözlerini kapattı.. İmam Şamil, Cennet-ül Baki kabristanında Hazreti Fatıma'nın mezarına yakın bir yerde defnedildi. Her yıl kutsal topraklara gelen Müslümanların ziyaret ettikleri popüler bir türbe olan İmam Şamil'in mezarının yeri, Suudilerin tüm mezar taşlarını yok etmeleri nedeniyle artık belli değil ancak uzak diyar Kafkasya'da, Gimri, Ahulgoh ve Gunip'te yükselen dağlar onu hatırlatan anıtlar olarak orada durmaktalar (Blanch, 1960: 458; Gould, 2012: 122)".

3.3 Şamil'in iki hatıratından birisinin yakılması

Kuzey Kafkasya dağlarında İmam Şamil liderliğinde süren savaş ile ilgili olarak binlerce yazı yazıldı. Bunların birçoğu Rus resmi görevlileri tarafından yazılmıştır. Kafkas dağlıları da oldukça çok sayıda yazılı belge bırakmıştır. Ancak dağlı kaynaklardan sadece ikisinde İmam Şamil'in savaşları kronolojik bir sistemle yazılmıştır: Bunlardan ilki *Kurban Ali el-Aşilti* tarafından yazılmış, İmam Şamil tarafından okunmuş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ne yazık ki, bu değerli eser İmam Şamil teslim olduktan sonra yazarı tarafından, bu günlük Rusların eline geçerse günlükte adı geçenler toptan tutuklanır endişesiyle yakılmıştır. İkinci eser ise Muhammed Tahir el- Karahi tarafından yazılan "*Dağıstan'da Kılıçların Parlamaşı-Şamil'in Bazı Savaşları*" adını taşımaktadır. 1850 yılının kışında Karahi, Dargo avula yerleşti. Orada Şamil'in en yakın sırdaşlarından ve yardımcılarından birisi oldu. 1850 ile 1855 tarihleri arasında karargâhta kalmasına izin verilen Karahi'ye Şamil tarafından Gazavat günlüğü

tutulması talimatı verildi. Bu, siyasi sonuçları olacak hassas görevdi. Bu günlükler, kesin zafere ulaşılabilse Şamil'i, Allah'ın yardımıyla Kafkas dağlılarının Ruslara karşı kazandığı başarının mimarı olarak tanıtacak, aksi halde de gelecekte aynı mücadeleyi yapacak savaşçılara, düşmana karşı verilen kutsal bir savaşın değerli bir hatırası olarak kalacaktı. Karahi bu görevini ciddi bir şekilde sürdürdü. (Hamburg, 2004:178-180).

4. Sonuç ve değerlendirme

19. yüzyılda, dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen bağımsızlık hareketleri içinde en çok dikkat çeken Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin topraklarını işgal eden Rus ordusuna karşı başlattıkları direniş olmuştur. Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerin topraklarını işgal etmeye başlayan Rus ordusuna karşı İmam Mansur liderliğinde başlayan ve İmam Gazi Muhammed, İmam Hamzat ile devam eden direniş hareketi, giderek tüm Dağıstan ve Çeçenistan'a yayılmış ve İmam Şamil liderliğinde Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük savaşına dönüşmüştür. O yıllarda Kafkasya'ya gezmeye giden İngiliz, Fransız ve Alman seyyahlar, ülkelerine döndükten sonra hatıratlarını yayınlamıştır. Bu eserlerde, Rus işgal ordusuna karşı direnen İmam Şamil, büyük komutan, emrindeki dağlı köylüler de kahraman savaşçılar olarak tasvir edilmiştir.

Avrupa ülkeleri ve ABD basınının da bu konuya ilgi göstermeye başlamasıyla, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi ve bu hareketin lideri İmam Şamil tüm dünyada dikkatle izlenmeye başlamıştır. Gazeteler, bölgedeki gelişmeleri devamlı olarak okuyucularına duyurmuş, Şamil ve onun liderliğinde süren bu mücadeleye Avrupa ülkelerinde, özellikle de İngiltere'de halk sempatiyle bakmaya başlamıştır. Ancak kamuoyundaki bu sempati ve basın sürekli olarak dile getirdiği bu bağımsızlık mücadelesine destek verilmesi şeklindeki yorumlar İngiltere yönetimi üzerinde etkili olamamış, Şamil'in İngiliz Kraliçesi'ne gönderdiği destek isteyen mektupları cevapsız kalmıştır. Şamil, Osmanlı Padişahına da aynı mektupları göndermiş ama oradan da beklediği desteği alamamıştır. Sonuçta yılların yorgun savaşçıları olan Kuzey Kafkasya'nın dağlı kabileleri, bütün gücüyle dört bir yandan saldıran Rus ordusuna daha fazla dayanamamış ve bu büyük mücadeleye noktayı koymak zorunda kalmışlardır.

Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi, bu çalışma, Kuzey Kafkasya'nın Rus işgal ordusuna karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi konusunu araştıran önceki çalışmalarda ciddi bir kaynak olarak değerlendirmeye alınmayan basının, bu mücadele ile ilgili haber ve yorumlarını gün ışığına çıkarmayı, böylece o dönemin gelişmelerine daha geniş bir çerçeveden bakılmasını sağlamayı amaç edinmiştir. Bu maksatla çalışmamızda, bu mücadele döneminin analizi yapılırken 1853 yılından başlayarak, Şamil'in teslim olduğu 1859 yılına kadar geçen süre içinde İngiltere'de yayınlanan 11 farklı

gazetenin Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ve özgürlük mücadelesine bakış açısı da dikkate alınmıştır.

İncelenen bu gazetelerde yayınlanan haber ve yorumlar şu ortak noktalarda birleşmektedir:

- İngiltere ve Osmanlı Devleti, Şamil'in liderliğinde devam eden Kuzey Kafkasya dağlı kabilelerinin özgürlük mücadelesini hayranlıkla izledi ama ama her ikisi de İmam Şamil'e hak ettiği desteği veremedi.
- Kırım Savaşı'nın başlaması, Kafkasya'da, Dağıstan ve Çeçenistan'nın yanısıra tüm Çerkezlerin de özgürlüğünü kazanabileceğine dair ümitlerin yeşermesine neden olmuştu. Ancak, Müttefikler, Şamil'i boş vaatlerle oyaladılar. Böylece tarihi bir fırsat kaçırılmış oldu.
- Gerilla savaşlarında Şamil kadar becerikli ve hünerli olan askeri liderlerin sayısı bir kaçı geçmez. Şamil, düşmana karşı ölümüne mücadele veren başarılı bir general ve ilmi derinliği olan bir dini liderdi.
- Şamil, bir fatih, Kafkaslara uygarlık getiren ve Kafkas dağlıları üzerinde inanılmaz bir etkisi olan bir liderdi. Yumuşak tabiatlı ama kararlarından asla taviz vermeyen tutumu geniş halk kitleleri arasında otoritesini perçinlemişti.
- Şamil, Avrupa ve bazı İslam ülkelerinde mezhep çatışmalarının yoğun olduğu bir dönemde, bütün mezheplere ve dinlere gösterdiği tolerans sonucu içlerinde kendi ordularını terk eden binlerce Rus askerinin de bulunduğu doğu Avrupa ve Asya kökenli askerleri, kardeşlik temel ilkesi etrafında Ruslara karşı örgütleyebilmiş bir liderdi.
- Rus kaynaklar, çoğu uydurma olan sadece kendi zafer hikayelerini verse de bu savaşın bilinen bir bilançosu var: 53 yıldır süren, bu savaş en meşhur Rus generallerinin ünlerini sıfırlamıştır.
- Sadece başarıyı alkışlamaya odaklanmış dış dünya insanları İmam Şamil'in adını kısa bir süre sonra tamamen unutsa bile, dağları ve ovaları onun yaptığı hayırlı işlerle özdeşleşmiş Kafkasyalılar için çok değerli ve gurur verici bir hatıra olarak kalacaktır. O, vatanının özgürlüğü için kahramanca çarpışan gerçek bir Kafkas evladıydı.

Kaynakça

Ahmed, S. Z. (2002). *Twilight on the Caucasus*. Haverford, PA: Infinity Publishing.com

Baddeley, J. F. (1908). "The Russian conquest of the Caucasus". London: Longmans, Green and Co.

- Baddeley, J. F. (1995). Rusların Kafkasya'yı istilas ve Şeyh Şamil. (S. Özden, Çev.). İstanbul: Kayıhan Yayınları. (Orjinal çalışma basım tarihi. 1908)
- Barrett, T. M. (1994). The Remaking of the lion of Dagestan: Shamil in captivity. *The Russian Review*. 53(3), 353. 23 Nisan 2016, <http://www.jstor.org/stable/131191>.
- Bennigsen, A. ve Wimbush, S.E. (1985). "Mystics and commissars – Sufism in the Soviet Union". Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Bennigsen, A. ve Wimbush, S.E. (1985). *Muslims of the Soviet Empire*. Berkeley, & Los Angeles: University of California Press.
- Bestuzhev-Marlinsky, A. (1989). Ammalat Bek. (S. Özden, Çev.). İstanbul: Kayıhan Yayınları. (Orjinal çalışma basım tarihi. 1832)
- Blanch, L. (1995). "The sabres of Paradise". New York:TPP.
- Bullough, O. (2010). *Let our fame be great*. New York: Basic Boks
- Coene, F. (2010). *The Caucasus – An introduction*. New York: Routledge
- Erel, Ş. (1961). "Dağıstan ve Dağıstanlılar". İstanbul: İstanbul Matbaası
- El Karahi, M. T. (1999). "Dağıstan kılıçlarının parlaması" İstanbul: İnsanYayınları.
- Freshfield, D. W. (1869). *Travels in the central Caucasus and Bashan; including visits to Ararat and Tabreez and ascents of Kazbek and Elbruz*. London: Longmans, Green, & co.
- Gammer, M. (1992). Was General Klüge-von-Klugenau Shamil's Desmichels? *Cahiers du Monde russe et soviétique*, Vol. 33, No. 2/3 (Apr. - Sep., 1992), pp. 207-221. 23 Kasım 2015, <http://www.jstor.org/stable/20170820>
- Gammer, M.(2003). 'Proconsul of the Caucasus': a Re-examination of Yermolov. *Social Evolution & History*. Volume 2, Number 1 / March 2003. Pp. 177-188. 30 Kasım 2015, <http://www.sociostudies.org/journal/articles/140480/>
- Gammer, M. (2013). *Muslim resistance to the Tsar: Shamil and the conquest of Chechnia and Daghestan (Kindle Location 42)*. Taylor and Francis. Kindle Edition
- Golovin, I. (1854). "The Caucasus". London: Trübner, & Co.
- Gould, R. (2012). *Imam Shamil (1797–1871)*. S.M. Norris ve W. Sunderland (ed.). *Russia's people of empire-Life stories from Eurasia, 1500 to the present içinde* (s. 117-128). Press Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press
- Gökay, B. (2004). *Russia and Chechnia: A long history of conflict, resistance and oppression*. Alternatives: Turkish Journal of International Relations,

3(2/3), 1-18. 09 Mayıs 2016,
<http://alternativesjournal.net/article/viewFile/5000159554/5000143967>

Göztepe, T. M. (1994). Dağistan aslanı İmam Şamil. (8. Baskı). İstanbul: Sebil Yayınevi

Griffin, N.(2001). Caucasus: Mountain men and holy wars. New York: Thomas Dunne Books

Helfrich, E. (2015). Pushkin and the Caucasus: Literary Images of Russia's Eastern Frontier. Primary Source. Volume V: Issue II

Henze, P. (1985). Paul Henze(1985). Kafkaslarda Ateş ve Kılıç- 19. Yüzyılda Kuzey Kafkasya Dağ Köylülerinin Direnişi. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği

Haxthausen, B. A. V. (1855). The tribes of the Caucasus - with an account of Schamyl and the Murids. London: Chapman and Hall.

Hamburg, G. (2004). War of worlds -A commentary on the two texts in their historical context. Russian-Muslim confrontation in the Caucasus: Alternative visions of the conflict between Imam Shamil and the Russians, 1830-1859 (1. Baskı) içinde (153-223). New York: Routledge

Jesse, W. (1841). Notes of a half-pay in search of health; or, Russia, Circassia, and the Crimea, in 1839-40. Volume 2. London: James Madden and Co.

Kemper, M. (2002). The Daghestani legal discourse on the Imamate, Central Asian Survey, 21:3, 265- 278. 15 Nisan 2016, DOI: 10.1080/0263493022000039980 278.

Kemper, M. (2002). Khālidiyya networks in Daghestan and the question of Jihād. Die Welt des Islams, New Series, Vol. 42, Issue 1 (2002), pp. 41-71. 13 Kasım 2015, <http://www.jstor.org/stable/1571294> .

Khodarkovsky, M. (2011). Bitter Choices, Loyalty and Betrayal in the Russian Conquest of the North Caucasus. Ithaca – London : Cornell University Press, 2011, xii + 200 p.

Knysh, A. (2002). Sufism as an explanatory paradigm: The issue of the motivations of Sufi resistance movements in Western and Russian scholarship.Source: Die Welt des Islams, New Series, Vol. 42, Issue 2 (2002), pp. 139-173 . BRILL. 22 Nisan 2016, <http://www.jstor.org/stable/1571267>

Kundukh, A. (1987).Kafkasya Müridizmi -Gazavat Tarihi. T. C. Kutlu (ed.).İstanbul: Gözde Kitaplar Yayınevi

- Kutlu, T. C.(1987). Notlar ve Açıklamalar. T. C. Kutlu (ed.). Kafkasya Müridizmi – Gazavat Tarihi içinde (s. 132-133). İstanbul: Gözde Kitaplar Yayınevi
- Layton, S. (1994). Russian literature and empire- Conquest of the Caucasus from Pushkin to Tolstoy. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Lemercier-Quelquejey, C. (1992). Cooptation of the elites in the sixteenth century in Kabarda and Daghestan, M. Broxup-Bennigsen(ed.). The North Caucasus Barrier- The Russian Advance towards the Muslim World içinde (s. 18-44). King Street, London: C. Hurst & Co.
- Lermontov, M. (1966). A hero of our time. New York: Penguin Books
- Mackie, J. M. (1856). "Life of Schamyl and narrative of the Circassian war of independence against Russia". Boston: John P. Jewett and Company
- Michaels, P. A. (2004). Prisoners of the Caucasus: From Colonial to Postcolonial Narrative. Russian Studies in Literature. 40(2), 52-77. .02 Şubat 2016, <http://clas.uiowa.edu/history/just-published/prisoners-caucasus-colonial-postcolonial-narrative>
- Moser, L. (1856). The Caucasus and its people with brief history of their history wars and a sketch of the achievements of the renowned Chief Schamyl. London: David Nutt
- Mustafayev, B. (2013). Cihan hakimiyetini Moskoflara öğütleyen Deli Petro'nun vasiyetnamesi ve Ermenistan devletinin kurulmasında etkisi. International Journal Of Eurasia Social Sciences / Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 4(11), 17-27.
- Myers, L. (2013). "Vicious Barbarians, Slave Girls, and Mythologized Mountains: The Effects of Orientalist Discourse in Literature and Memoir on the Prosecution of the Great Caucasian War, 1817-1864" (2013). Undergraduate Honors Theses. Paper 457.
- Özden, H. (2014). Şeyh Şamil ve Hacı Murat üzerine. Bizim Ahıska. Kış. Sayı: 33. S. 40-45 11 Kasım 2015, http://www.ahıska.org.tr/wp-content/uploads/BizimAhıska-33-site_11.pdf
- Reynolds, M. A. (2004). Myths and Mysticism: A Longitudinal Perspective on Islam and Conflict in the North Caucasus. Middle Eastern Studies, Vol. 41, No. 1 (Jan., 2005), pp. 31-54
- Sanderson, E. (1901). Schamyl of the Caucasus. Hero patriots of the nineteenth century içinde (s. 236-266). New York: Thomas Y. Crowell & Co. Publisher
- Sidorko, C. S.(2002). Nineteenth century German travelogues as sources on the history of Daghestan and Chechnya. Central Asian Survey (2002) 21(3), 283–299 . DOI: 10.1080/026349302200004000 5

- Smith, S. (1998). "Allah's mountains". New York: I. B. Tauris Publishers.
- Smith, S., The Moscow Gazette, of Sept. 3, publishes the following important article on this subject. (9 Ekim 1864). <http://www.nytimes.com/1864/10/09/news/europe-captain-speke-african-traveler-plans-russia-east-novel-ship-war.html?pagewanted=all>
- Wagner, F. (1854). Schamyl and Circassia- Chiefly from materials collected by Dr. Friedrich Wagner. London: G. Routledge & Co.
- Yemelianova, G. M. (2001). Sufizm and politics in the Northern Caucasus. Association for the Study of Nationalities. Nationalities Papers, Vol. 29, No. 4, 2001. 11 Kasım 2015, DOI: 10.1080/0090599012010213 8
- Yeşil, M., (2010). "Kafkas kartalı- İmam Şamil Destanı". (9. Baskı). İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı
- Zelkina, A. (2000). In quest for God and freedom: Sufi responses to the Russian advance in the North Caucasus. King Street, London: C. Hurst & Co.
- Betrayal of Schamyl. (01 Ekim 1859). Bolton Chronicle, 2
- Schamyl, Circassian leader. (07 Kasım 1853). The Daily News, 3
- Schamyl and his mountainers. (16 Eylül 1854). The Freeman's Journal, 2
- Schamyl.(18 Ekim 1855). North & South Shields Gazette and Northumberland and Durham Advertiser, 2
- Schamyl, the prophet warrior.(31 Ocak 1856). Morning Post, 6
- Schamyl, the prophet hero of the Caucasus.(03 Haziran 1854). Berkshire Chronicle, 7
- Schamyl, the Circassian patriot. (13 Nisan 1871). Falkirk Herald, 4
- Schamyl and the Circassians.(13 Nisan 1854). Northern Warder and General Advertiser for the Counties of Fife, 6-7
- Schamyl and the Circassians.(01 Temmuz 1854). Alnwick Mercury, 3
- Poetry. The words of Schamyl.(05 Temmuz 1854). The Aberdeen Press and Journal, 6
- The captive Schamyl.(29 Eylül 1859). Stirling Observer, 4

